ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ

(ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ)[1]

Ἀγαπημένε μου φίλε,

Μοῦ δίνει ἀφορμὴ τὸ γράμμα Σου νὰ Σοῦ εἰπῶ πολλά. Τὸ φανέρωμα τῆς ψυχικῆς Σου ζωῆς γίνεται αἰτία νὰ ἐπικοινωνήσω πάλι, ἔστω καὶ μὲ τὸν γραπτὸ λόγο, μαζί Σου κατὰ ἕνα στενώτερο τρόπο. Καὶ Σὲ εὐχαριστῶ γι' αὐτὲς τὶς ἀφορμὲς ποὺ μοῦ δίνεις.

Τὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τὴ θεωρῶ καὶ ἐγὼ ὡς κάτι βαθύτερο ἀπ' τὴν θεωρία τῆς φύσεως.

Τὸ αἴτιο ὅμως εἶναι ὅτι τὴν ἱστορία τὴν καταλαβαίνομε καλίτερα ἀπ' τὴ φύση.

Κάθε νόημα ποὺ τὸ κατανοοῦμε καλύτερα τὸ θεωροῦμε καὶ βαθύτερο. Τῆς φύσεως τὸ αἴτιο τὸ ἀγνοοῦμε κατὰ βάθος, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὑποτιμᾶμε συνήθως... Τὴ φύση δὲν πορῶ νὰ τὴν ἰδῶ μονάχα, ὅπως τὴν βλέπουν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες. Τὴ φύση τὴ θεωρῶ κυρίως ὡς δημιουργία καὶ μάλιστα κατὰ λόγον ἔμφυτον. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς φύσεως.

Τὸν λόγον ὑποθέτω διέποντα καὶ τὴ φύση ὅπως καὶ τὴν ἱστορία. Ἡ διαφορὰ εἶναι ποιοτική. Ὁ λόγος τῆς ἱστορίας εἶναι λόγος τοῦ συνειδότος, ὁ λόγος τῆς φύσεως εἶναι λόγος τῆς δημιουργίας, προσιτὸς στὸ συνειδὸς μονάχα

---

[1] Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὴν ἔστειλα εἰς τὸν φίλον μου Κωνστ. Δ. Τσάτσον ἀπ' τὴν Γερμανία.

μυθολογικά, ποιητικά. Μυθολογία ὡς ποίησις καὶ φιλοσοφία τῆς φύσεως σχετίζονται πολύ.

Γι' αὐτὸ ἀδελφώνονται πάντα στὴν ἱστορία φιλοσοφία καὶ ποίησις. Ὅποιος χωρίζει αὐτὰ τὰ δίδυμα ἀδέλφια ἀπ' τοὺς κόλπους τῆς μιᾶς μητέρας, δὲν γνωρίζει οὔτε τὴ μάννα οὔτε τὰ παιδιά.

Τὸ λόγο τὸν ἀπόλυτο, ποὺ τὸν θεωροῦμεν ὁλοκληρωτικὰ μὲ τὸ ἀπόλυτο συνειδός, τὸν θέτω ὡς μάννα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας.

Τὸ φυσικὸ τὸ λόγο ἀδελφωμένο πάντοτε μὲ κάτι ὑποδεέστερο, κάτι ἀνοητότερο τὸν φαντάζομαι, τὸ λόγο τὸν ἱστορικὸ τὸν θεωρῶ συνυφασμένο πάντα μὲ τὸ ἀπόλυτο συνειδός.

Τῆς φύσεως τὸ λόγο τὸν βλέπομε βέβαια πάντα μὲ τὰ ὄμματα τοῦ συνειδότος, μὰ ποιὸς μᾶς ἀπαγορεύει τὸ νὰ θέσωμε τὸ συνειδὸς ὡς τὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ παντός, τοῦ ὅλου ποὺ μᾶς περιβάλλει;

Τῆς ἱστορίας τὸ λόγο τὸν θεωροῦμε ὁλόγυμνο, κατάσαρκα, χωρὶς καμμιὰ συμπλοκὴ μὲ ἑτερογενῆ στοιχεῖα.

Ἱστορία εἶναι ἡ καθαρὴ μορφὴ τῆς ἰδέας μέσα στὸν ἀπόλυτο χρόνο τοῦ συνειδότος.

Φύσις εἶναι ἡ μορφὴ τῆς ἰδέας ἀδελφωμένη μὲ κάτι ἀκατανόητο, ποὺ τὸ κυριεύει τόσο ὥστε νὰ χάνῃ τὴν ἀκατανοησία του.

Τὴ φύσι τὴ βλέπω κατὰ βάθος ὡς μιὰν ἱστορία, μιὰν ὑποταγὴ τοῦ ἀκατανοήτου σὲ ἕνα νοητό.

Πάρε τὴ σειρὰ τῶν ὀργανισμῶν καὶ τῶν γενεῶν καὶ ἰδὲς πῶς ὁ ἕνας ὀργανισμὸς ὑπερβάλλει τὸν ἄλλον, πῶς στὸ ἀνώτερο γένος βασιλεύει ἡ μορφὴ πάνω στὴν ὕλη, ἀπάνω στὸ ἀκατανόητο, καὶ πῶς ὑποκύπτει τὸ ἀκατανόητο κάτω ἀπ' τὸ σκῆπτρο τοῦ νοητοῦ. Τὴν ὁροθεσία, ποὺ ἔκαμε ὁ Κὰντ μεταξὺ συνειδότος καὶ φύσεως τὴν δεχόμαστε μόνον ὅταν κάνωμε κριτικὴ τῆς φυσικῆς γνώσεως. Τὴν ὑπερπηδᾶμε ὅμως καὶ πρέπει νὰ τὴν ὑπερπηδήσωμε, ἅμα θεωροῦμε τὸ ἀπόλυτο γίγνεσθαι τῆς φύσεως, ἅμα καθορῶμε τὴ γένεση

τῆς μορφῆς μέσα στὴ φύση, ἀδιάφορο ἂν ἡ φύσις παρουσιάζει ἀτέλειες καὶ ἀμορφιές.

Τὸ χρόνο τὸν εὑρίσκομε καὶ στὴ φύση ὅπως καὶ στὴν ἱστορία. Ἡ ποιότης του εἶναι τὴ μιὰ φορὰ ἀσυνείδητη σχεδόν, τὴν ἄλλη φορὰ ἀπόλυτα συνειδητή. Τὸν νόμο τὸν συναντᾶμε καὶ στὴν ἱστορία. Τῆς ἱστορίας ὁ νόμος εἶναι μία ἢ καὶ περισσότερες μορφὲς τοῦ συνειδότος, ὄχι μορφὲς τυχαῖες ὅπως τῆς διδάσκει ἡ μορφολογία τῆς ἱστορίας καὶ ὅπως τὶς πλάττει ἡ κοινωνιολογία, ἀλλὰ μορφὲς καταγόμενες ἀπόλυτα ἀπ᾽ τὶς κατηγορίες τοῦ συνειδότος.

Τὸ συνειδὸς εἶναι ἡ ἀρχή, ποὺ δὲν γνωρίζει οὔτε θάνατο, οὔτε μερικὸ χρόνο. Τοῦ συνειδότος ἡ μορφὴ νικάει κάθε χρόνο καὶ κάθε θάνατο. Τὸ ἄτομο ἐλευθερούμενο ἀπ᾽ τὴ φύση καὶ αἰρόμενο στὸ ἀπόλυτο συνειδὸς ἀπαθανατίζεται.

Τί τὸν θέλεις τὸ χρόνο, τὸ ποσὸν τοῦ χρόνου μέσα στὴν αἰωνιότητα; Τὸ αἰώνιο δὲν ξέρει χρόνο. Αἰώνια δὲ εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἰδέας. Μιὰ ἀθανασία μέσα στὸ χρόνο εἶναι κάτι σχολαστικό. Ὁ χρόνος ποὺ μᾶς δίνει ἡ φύσις γιὰ νὰ γνωρίσωμε τὸ εἶναι της εἶναι ἀσφαλῶς ἀρκετός. Πιστεύεις πὼς ἂν ἐχρειαζότανε ἡ φύσις μιὰ τέτοιαν ἀθανασία μέσα στὸ χρόνο, δὲν θὰ τὴν ἐδημιουργοῦσε;

Γι᾽ αὐτὸ δὲν τὴν ἐδημιούργησε γιατὶ δὲ τὴν χρειάζεται. Δὲν δέχομαι μονάχα τὴ μιὰν ἄποψη τοῦ ἔργου τῆς φύσεως, ποὺ μᾶς φαίνεται, ὅπως λέει ποιητικὰ καὶ ὁ Ἡράκλειτος, «αἰὼν παῖς ἀεὶ παίζων», τὴν ἄποψι τὴν ***κωμική***, (ὅπου τὸ κωμικὸ εἶναι καθάριο καὶ κλασσικὸ νόημα) ἀλλ᾽ ἀδελφώνομαι συνάμα καὶ μὲ τὴν ἄλλην ὄψη τοῦ κόσμου, τὴν ***τραγική*** (ὅπου τὸ τραγικὸ εἶναι τὸ ἀπόλυτο δίκασμα τῆς ζωῆς). Ξεκινάω ἀπ᾽ τὴ μιὰ γιὰ νὰ φθάσω στὴν ἄλλη. Τὸ δρόμο δὲ αὐτὸν ποὺ τὸν τελειώνουν αὐτὰ τὰ δυὸ ἑτερογενῆ ἄκρα τὸν θεωρῶ ὡς μοῖρα τῆς φύσεως. «Αὐτὸ τὸ μερίδιο τὸ ἐθεώρησε ἡ φύσις ἀναγκαῖο γιὰ τὴ θεωρία της καὶ γιὰ τὴν γνῶση της».

Ξέρω πὼς αὐτὴ ἡ πρότασις εἶναι μυθολογικὴ καὶ γι᾽ αὐτὸ τὴν βάζω μέσα σὲ παρένθεση. Μὰ τὴν παρένθεση τὴν καταλαβαίνει στὴ ζωὴ ὁ ποιητὴς καλύτερα ἀπὸ ὅλους τοὺς

ἄλλους· δὲς μὲ τί μεγαλοπρέπεια ἀνεβαίνει ἡ φύσις ἀπ' τὰ κατώτερα εἴδη τῆς μορφῆς στὴν καθαρὴ ἰδέα, στὴν καθόραση μιᾶς ἀόρατης ἔννοιας, ποὺ εἶναι ἡ αἰτία κάθε ζωῆς καὶ παντὸς γίγνεσθαι.

Τὴ ροπὴ ποὺ βλέπεις στὴν ἱστορία καὶ στὴ βιολογία, τὴν βλέπω κ' ἐγώ· μὰ τὸ τέλος τῆς ροπῆς αὐτῆς δὲν εἶναι **ἀκαθόριστο,** ὅπως τὸ θέτεις, ἀλλ' εἶναι πάντοτε σκοπός.

Στὸ σκοπὸν αὐτὸν ἀναφέρω κάθε πήδημα καὶ κάθε κίνημα μέσα στὴ φύση. Τὸ νόημα, ποὺ κρύβεται στὸ τέλος κάθε ροπῆς, εἶναι παντοτινό, εἶναι αἰώνιο, καὶ δὲν μειώνεται οὔτε σβύνει ἅμα σβύσω ἢ μειωθῶ ἐγὼ καὶ σύ. Τί τὸ θέλεις ***τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ἐσὺ*** μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀπρόσωπο, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀχαρακτήριστο, τὸ θεῖο πρόσωπο τῆς ἰδέας;

Πάρε τὴ φύση ὡς σύνολο ποὺ κινεῖται ἀπ' τὸ κατώτερο στοιχεῖο της ὡς τὸ ἀνώτερο πλάσμα της μὲ ἕνα παλμὸ καὶ μὲ ἕνα ρυθμό.

Ἰδὲς στὴ φύση τὴν ταὐτότητα τοῦ νοῦ καὶ ὄχι τὴν ταὐτότητα τοῦ ἀνοήτου. Βάλε τὸν πόνο καὶ στὴ φύση, γιὰ νὰ τὸν ἰδῇς καλύτερα τὸν πόνο τῆς ἱστορίας.

Τὸν πόνο ποὺ καταβάλλει ἡ φύσις καὶ ἡ ψυχὴ στὴν ἱστορία τὸν θεωρῶ ὑπέρτερο βέβαια ἀπ' τὸν πόνο τὸν ἀπέραντο ποὺ διαπερνάει κάθε πλάσμα φυσικό, μὰ ὅσο τὸν συγκρίνω μὲ τὸν πόνο τῆς φύσεως, τόσο τοῦ φωτίζω τὴν οὐσία, τόσο τὸν καταλαβαίνω ὡς ἀναγκαῖο. Πονῶ γιὰ τὴν ἱστορία μονάχα ἅμα βλέπω τὰ ἄτομα καὶ τὸ ἰδικό μου τὸ ἐγώ, λησμονῶ τὸν πόνο ἅμα ἀγκαλιάζομαι μὲ τὴν μορφὴ καὶ ἅμα γεμίζει τὸ μάτι μου μὲ τὴν λάμψη τῆς ἰδέας.

Τὴ φύση τὴν πονῶ γιατὶ τὴν ἀγαπῶ ὡς πλάσμα, ὡς χρονικὸ δημιούργημα.

Τὴ φύση τὴ λατρεύω γιατὶ τὴ θεωρῶ ὡς πλάστη, ὡς δημιουργό.

Ἔτσι ἔχω μπροστά μου ἕνα θεὸ δημιουργούμενο, πάσχοντα καὶ ἕνα θεὸ δημιουργό. Καὶ οἱ δυὸ ὅμως ἔχουν τὴν ἴδια τὴν οὐσία.

Ἔτσι χωρίζω τὸ χρόνο ἀπ' τὸ ἄχρονο, τὴ μορφὴ ἀπ' τὴν ἰδέα.

Τὴ γνώση τὴ θεωρῶ ὡς ἐπιστροφὴ τῆς φύσεως πρὸς ἑαυτό της, τὴ γνώση τὴ φιλοσοφικὴ βέβαια.

Τὴν ἱστορία τὴ θεωρῶ ὡς ἀπόλυτη γνώση καὶ ἀπόλυτη ἐπιστροφὴ τοῦ συνειδότος πρὸς τὸν ἑαυτό του.

Ἡ γνῶσις μονάχα κρίνει γιὰ τὴν ἀθανασία οἱουδήποτε.

Τὸ ***ἀσυνείδητο κάτι,*** τὸ ἄφωνο φυσικὸ στοιχεῖο, ἂν εἶναι κι' ἂν δὲν εἶναι ἀθάνατο, τοῦ εἶναι ἀδιάφορο. Τὴν ἀθανασία τοῦ τὴ δίνομε πάντα ἐμεῖς, τὸ συνειδὸς προσδίδει εἰς ὅλα τὴν ἀθανασία.

Τὴν ψυχικὴν ἀθανασία καὶ μετὰ τὸ χρόνο, καὶ μετὰ τὴ ζωὴ τὴν ἐπίγεια, τὴν ἔθεσαν πάντα οἱ πολλοὶ ὡς πόθο καὶ ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς των.

Οἱ φιλόσοφοι ποτὲ καὶ πουθενὰ δὲν συζητοῦν μιὰ τέτοια ὑπόθεση στὰ σοβαρά. Πάρε τὸν πρῶτο καὶ κατὰ τὸ χρόνο καὶ κατὰ τὴν οὐσία φιλόσοφο, ποὺ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, τὸν Πλάτωνα.

Τὸ πρόβλημα τῆς μετὰ χρόνον ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν τίθεται κἂν ἀπ' αὐτὸν τὸν Πλάτωνα στὸν «Φαίδωνα».

Ὁ Πλάτων στὸν «Φαίδωνα» συζητεῖ μονάχα γιὰ τὶς γνῶμες τῶν ἄλλων γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ μετὰ χρόνον. Ἡ ἀθανασία εἶναι στὸν Πλάτωνα πάντα συνυφασμένη μὲ τὴ γνώση. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη μονάχα ἅμα καὶ ἐφ' ὅσον γνωρίζει τὴν ἰδέα.

Ὁ Πλάτων γνωρίζει πολὺ καλὰ πὼς ἀπὸ χρονικὰ πλάσματα εἶναι ἀδύνατο νὰ τεθῇ στὰ σωστὰ ἕνα τέτοιο ἐρώτημα καὶ γι' αὐτὸ δημιουργεῖ τὸ μῦθο, καταφεύγει στὸν πρεπούμενο ποιητικὸ μῦθο γιὰ νὰ ἐκφράση κάτι ποὺ θἄχῃ ***τὴν ἀνάμνηση***· αὐτὸ θέλει νὰ ἐκφράση καὶ τίποτε ἄλλο, δηλαδὴ τὴ γνώση τῆς ψυχῆς.

Ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ ἀναφέρονται γύρω ἀπ' τὸν πόθο τῆς «κατὰ χρόνον» καὶ «μετὰ χρόνον» ἀθανασίας («κατὰ καὶ μετὰ τὸν χρόνον» εἶναι ἐδῶ δὰ τὸ ἴδιο) ἀναλύονται εἰς τὸ μηδὲν μόλις γίνῃ ἡ θεωρία τῆς ἰδέας, μόλις ἀπωλέση ὁ χρόνος τὴν «κατ' ἄπειρον αὐτοῦ ροπὴν» καὶ προσλάβῃ τὴν πρὸς τὸ κέντρον ἔνταση.

Τὴν αἰωνιότητα δὲ αὐτὴ τῆς ἰδέας δὲν τὴν ἑρμηνεύω

ὡς πόθο μονάχα ἑνὸς χρονικοῦ πλάσματος πρὸς κάτι ἄχρονο, ἀλλ' ὡς ἀπόλυτο σκοπό, ὡς τέλος τοῦ συνειδότος, ὡς τέλος «τῆς κατὰ λόγον ζωῆς».

Τὴν αἰωνιότητα ποτὲ δὲν τὴν ἐθεώρησαν οἱ φιλόσοφοι ὡς καταφύγιο ἀπὸ τὴ χρονικὴ ζωή. Τὸ χρόνο τὸν ἐπῆραν πάντα οἱ φιλόσοφοι ὡς μιὰ ποιότητα τῆς αἰωνιότητος· ἔτσι τὸν θεωροῦν τὸ χρόνο οἱ Ἕλληνες (Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Πλωτῖνος) ἔτσι τὸν καθορίζουν καὶ οἱ νεώτεροι (Hegel, Schelling, κατὰ μέρος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κάντ).

Τὴ χρονικὴ ζωὴ τὴν ἐθεώρησαν ὡς ἕνα ἄρωμα τῆς αἰώνιας ζωῆς.

Εἶναι διαστρεβλωτικοὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἰσχυρίζονται πὼς ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴ ζωή, πρὸς τὸ χρονικό, πὼς ὁ Πλάτων εἶναι ἀπαισιόδοξος γιὰ τὴ ζωή.

Τὸ χρονικὸ τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι βέβαια ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη αἴσθησις τῶν πολλῶν, εἶναι ὅλο τὸ αἰσθητὸ φόρεμα τῆς ἰδέας, εἶναι τὸ ἀπὸ τὴν ἰδέα φωτισμένο ἐκεῖνο σῶμα ποὺ μᾶς ἐκπλήττει καὶ μᾶς θαμβώνει ἅμα τὸ θεωροῦμε.

Τί εἶναι μιὰ τυχαία μορφὴ μπροστὰ στὸ πρόσωπο τῆς ἰδέας;

Μόλις ἰδοῦμε τὴ μορφὴ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἰδέας, ἀφανίζεται, ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὸ φῶς τὸ διανοητικό, ποὺ χύνεται στὸ πνευματικό μας μάτι ἀπ' τὴν ἰδέα.

Τὴν ἠθικὴ τὴν ὑποθέτω κ' ἐγὼ ὡς βάση τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, μὰ γι' αὐτὸ χρειάζομαι πρῶτα - πρῶτα τὸ λόγο, τὸν καθαρὸ καὶ τὸν ἀπόλυτο.

Ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴ ζωή, μὰ τὸ ὅλο τοῦ νοητοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι αἰτία κάθε αἰσθητοῦ γίγνεσθαι, εἶναι κάτι ὑπέρτερο ἀπ' τὴν ἠθική.

Ἡ ἠθικὴ εἶναι γιὰ τὸ χρόνο ποὺ τὸν θεωροῦμε ὡς μιὰ εὐθύνη. Μέσα στὸ χρόνο χρειάζεται τὸ ἄτομο τὴν ἠθική.

Στρέψου πρὸς τὴ φύση καὶ ἰδὲς τὰ πλάσματά της, πόσο ἔξω ἀπ' τὰ ἠθικὰ γνωρίσματα εἶναι, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ εἶναι καὶ ἀνήθικα. Ἀνήθικος εἶναι μονάχα ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος μονάχα εἶναι ἠθικός.

Κάτι ἄλλο περιβάλλει τὰ φυσικὰ τὰ ὄντα, μιὰ μορφὴ

ποὺ ἔχει τέτοια δύναμη, ὥστε νὰ τὴ βλέπουν καὶ τὰ αἰσθητά μας τὰ μάτια...

Τὸ ὡραῖο περιτυλίσσει τὴ φύση, τὸ ἠθικὸ διαπερνάει τὸν ἄνθρωπο ἐφ' ὅσον ζῇ μέσα στὴν κοινωνία, τὸ ἀγαθό, τὸ θεῖο, τὸ αἰώνιο τοῦ πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ ἅμα ὑψωθῇ καὶ ἀπ' τὴν κοινωνία καὶ ἀπ' τὴ φύση.

Αὐτὸ τὸ ἀνύψωμα εἶναι πιὰ τὸ ἔσχατο, τὸ τελειωτικό. Αὐτὸ εἶναι τὸ πλήρωμα.

Τίποτα δὲν μένει ἔπειτα ἀπ' τὸ πλήρωμα αὐτὸ ἀνικανοποίητο, ἀκατανόητο. Αὐτὸ τὸ πλήρωμα τὰ συνδέει ὅλα μὲ μιὰ πνοή.

Τὰ ἄλλα φορέματα, καὶ τὸ ὡραῖο καὶ τὸ ἠθικό, δὲν τὰ ἀρνεῖται, μὰ τὰ ὑπερβάλλει.

Τί ἔχει νὰ κάμῃ ἡ ἐξέλιξις μὲ τὸν νοῦ, μὲ τὴ θέση τοῦ νοῦ;

Ὁ νοῦς ὑποτάσσει τὴν ἐξέλιξη, αὐτὸς τὴν κατανοεῖ καὶ αὐτὸς τὴν ὑπερπηδάει.

Τί σημαίνει γιὰ ἕναν Ἕλληνα φιλόσοφο ἂν δὲν ἔχῃ τὴν εἰδικὴ γνώση ποὺ ἔχομε ἐμεῖς σήμερα γιὰ μερικὰ ζητήματα τῆς ζωῆς;

Ὁ νοῦς τὰ βλέπει ὅλα μαζὶ συγκεντρωμένα, ἀφῃρημένα ἀπ' τὴ ροὴ τοῦ χρόνου ἢ καὶ μέσα στὸ χρόνο ἀπόλυτα, ὅπως τὸ ἔκαμαν μερικοὶ μεγάλοι ποιηταὶ (ὁ Βούδδας καὶ ὁ Χριστὸς, ὁ Dante καὶ ὁ Goethe). Ὁ χρόνος καθαγιάζεται ἀπ' αὐτούς, τουτέστι ἀπ' τὴν ἰδέα ποὺ τοὺς διακατέχει.

Δὲν τοὺς μέλλει ἂν ρέῃ ὁ χρόνος, τοὺς μέλει ἂν πάσχῃ ἡ ψυχή, ἂν ὑποφέρῃ τὴ δίκη τοῦ χρόνου.

Γι' αὐτὸ εἶναι ἡ θέση τοῦ νοῦ καὶ τοῦ συνειδότος ἀπόλυτη ἢ ὅπως ὁ Πλάτων λέει, κάτι ἀνυπόθετο, δηλαδὴ δὲν τὸ ὑποθέτομε γιὰ νὰ τὸ ἀναιρέσωμε κατὰ τὴν πορεία τῆς διαλεκτικῆς, ὅπως κάνομε κατὰ τὴν κριτικὴ τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀναιροῦμε τὶς ὑποθέσεις καὶ θέτομε ἀρχές.

Τὸ συνειδὸς εἶναι τὸ ἀθάνατο ἐκεῖνο ποὺ προσδίδει καὶ στὰ ἄλλα μιὰ πνοὴ ἀπ' τὴν ἀθανασία του.

Τὸ συνειδὸς τὰ ἀπαθανατίζει ὅλα αὐτὰ ποὺ θέτεις ὡς πραγματικὰ τάχα ἀθάνατα.

Τὸ κακὸ καὶ τὸ ἄσχημο εἶναι πάντοτε κάτι ἀνάρμοστο πρὸς τὴ μορφὴ τοῦ συνειδότος, γι᾽ αὐτὸ δὲν ***εἶναι,*** ἀλλὰ ***φαίνεται*** μονάχα.

Πῶς μπορεῖ νὰ ***εἶναι*** κάτι ποὺ ἔχει τὴν αἰτία του στὴν ἐπιθυμία, ποὺ σήμερα εἶναι καὶ αὔριο δὲν εἶναι;

Τί εἶναι τὸ ἄμορφο μέσα στὸν ἀπέραντο ναὸ τῆς μορφῆς;

Ἡ μορφή, ποὺ πλάττομε καὶ τὴ θυσιάζομε συνάμα, αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ μορφή.

Ἐκεῖνο ποὺ πλάττομε καὶ θυσιάζομε εἶναι πάντοτε τὸ ἐγώ μας, ἡ ἰδική μας ἡ ἄγνοια πλάττεται καὶ θυσιάζεται, καὶ γι᾽ αὐτὸ μᾶς φαίνεται πὼς θυσιάζεται ἡ μορφή.

Τίποτε δὲν πεθαίνει ἀπ᾽ τὴν ἀπόλυτη μορφὴ ποὺ ἔχει μάννα τὴν ἰδέα.

Ὁ πλάστης ὁ ἀληθινὸς πλάθει πάντα μέσα στὸ συνειδός, μέσα στὶς μορφὲς τοῦ ἀπολύτου συνειδότος.

Ἐκεῖ μέσα πλάθονται καὶ οἱ θεοί.

Ἔτσι πλάθεται ὁ πλάστης μόνος του, τὰ χέρια μας εἶναι τὰ ὄργανα του, τὸ συνειδὸς τὰ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ χρονικὰ ὡς ὄργανα του.

Πλάθουν ἢ δὲν πλάθουν τὰ χέρια τοῦ Φειδία τὴ μορφὴ τοῦ Δία; μὰ ποιὸς πλάθει στὰ σωστὰ καὶ ποιὸς πλάθεται;

Ὁ νοῦς πλάθει καὶ ὁ νοῦς πλάθεται.

Γιατί χωρίζουν τόσα ἐνδιάμεσα ὄντα τὴν ἑνότητα αὐτὴ τοῦ νοῦ; τὴν ἀδιαίρετον αὐτοῦ οὐσία;

Τὸ χρόνο τὸν θεωροῦμε πάντα ὡς αἰτία αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ. Τὴ συνείδηση τὴ θεωροῦμε ὅμως ὡς αἰτία τοῦ συνυφασμοῦ.

Οἱ θρησκεῖες θεωροῦν τὴ πτώση ὡς χωρισμό, μὰ ἐκεῖνο ποὺ αἰτιολογεῖ τὴ πτῶση εἶναι ὁ χρόνος.

Τί εἶναι ὁ θάνατος μέσα στὸ πέλαγος τῆς μορφῆς, τί εἶναι ὁ θάνατος μέσα σ᾽ αὐτὴ τὴν ἑνιαία ἱστορία τοῦ νοῦ;

Δόσε στὸ χρόνο ἀπόλυτη ἔννοια γιὰ ν᾽ ἀφαιρέσῃς ἀπ᾽ τὸ θάνατο κάθε σημασία, κάθε τραγικότητα.

Τὸ νόμο τοῦ νοῦ τὸν θεωρῶ ὡς μοῖρα. Νοῦς εἶναι μοῖρα.

ΕΠ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ' ΑΓΝΑΝΤΙΟ

Γι' αὐτὸ ὑποτάσσονται καὶ οἱ θεοὶ στὴ μοῖρα, δηλαδὴ τὰ χρονικὰ πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου.

Μοῖρα, νοῦς καὶ αἰωνιότης εἶναι τὰ ἴδια.

Ἀγαπημένε μου φίλε! Τὸ γράμμα σου μ' εὗρῆκε μέσα σὲ μιὰ φωτεινὴ διάθεση. Ὅ,τι σοῦ εἶπα ἐπήδησε αὐθόρμητα ἀπ' τὴν ψυχή μου, χωρὶς καμμιὰ ἄλλη ἀποστολὴ παρὰ γιὰ νὰ σοῦ φανερωθῶ. Γι' αὐτὸ πάρτο ἔτσι ὅπως ἐβγῆκε ἀποσπασματικὸ καὶ αὐθόρμητο, θερμὸ μὲ τὴν πνοὴ τῆς ἰδέας.

Γιὰ τὴ μητρικὴ τὴ γλῶσσα εἶμαι πάντα πρόθυμος νὰ πολεμήσω, μὰ μέσα σ' αὐτὴ νὰ βάλω μιὰ οὐσία, μιὰ ἰδέα. Γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν μπορῶ νὰ πολεμήσω στὴ ζωή. Δὲν εἶμαι ποιητής, ὅπως εἶσαι ἐσύ, μὰ ἅμα ἔρχεται ἕνας χείμαρρος μέσα μου τότε μὲ πιάνει μανία, ἄλλη ἴσως ἀπ' τὴν ποιητική, πὲς τὴν φιλοσοφική, ποὺ δίνει ἀμέσως καὶ στὴ γλῶσσα μορφὴ καὶ χαρακτῆρα. Ἐσὺ φέρνεσαι ἀπ' τὴν ποίηση στὴ φιλοσοφία, ἅμα σὲ πιάνει μανία ἀνέρχεσαι ἀπ' τὸ χρόνο στὸ ἄχρονο μὲ ποιητικὰ μέσα, ἐγὼ ἅμα μὲ κυριεύει τὸ δαιμόνιο ἔρχομαι ἀπ' τὸ ἄχρονο στὸ χρόνο καὶ παίρνω ὅ,τι βρίσκω μπροστά μου καὶ τοῦ δίνω κάτι ἀπ' τὸ ἄχρονο. Μὰ στὸ βάθος συναντῶνται καὶ τὰ δύο, ἡ ποίηση καὶ ἡ φιλοσοφία. Βάλε καὶ κάποια ἄλλη μανία ποὺ μὲ πιάνει κάποτε-κάποτε, πὲς τὴν θρησκευτική, ποὺ ἀρχίζω καὶ πονῶ γιὰ ὅλα ποὺ βλέπω γύρω μου, γιὰ ὅλη τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ φυσικὴ ζωή, καὶ πνίγομαι μέσα στὸν πόνο αὐτὸν ὅσο ποῦ νἄρθῃ ὁ λόγος τὸ μίλημα, ποὺ κάνει κανεὶς γράφοντας, γιὰ νὰ μὲ σώσῃ, τότε ἔχεις ὅλη τὴν δρᾶσι τῆς ψυχῆς μου.

Heidelberg, 12 τοῦ Μάρτη 1928.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ